

K-107
1862 N10
16190

Центральна Наукова Бібліотека

Прізвище читача _____

ШІБ _____ Дата _____ Вхідн. білет _____ Мареа _____

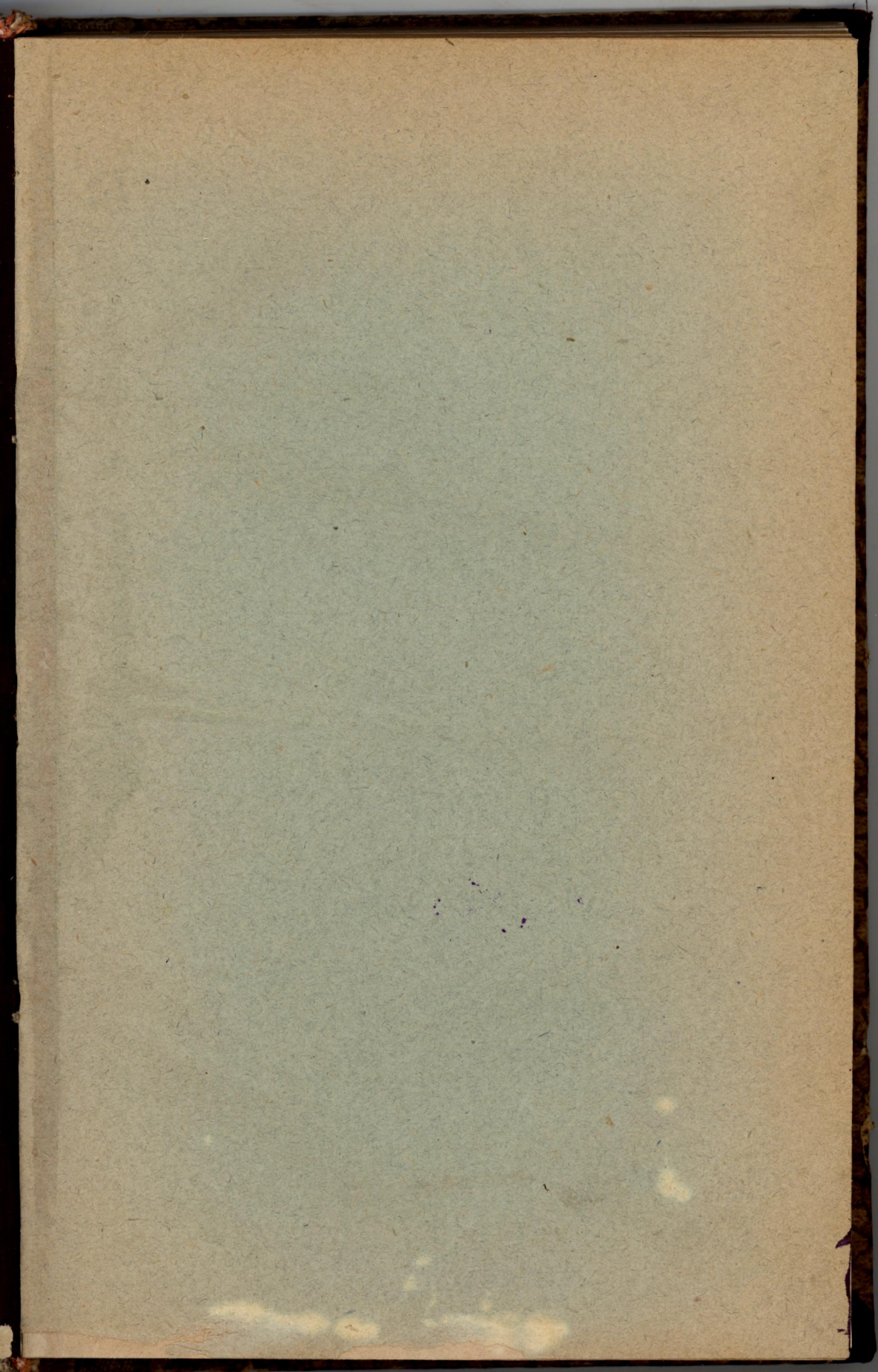
Шифр та № _____ № _____ А в _____

26190

Підпис читача _____

Прийняти відмовлення _____

2092-30 00 Підпис бібліот. _____

20-11

ОСНОВА

1005(28)

ЮЖНО-РУССКІЙ ЛІТЕРАТУРНО-УЧЕНЫЙ

ВѢСТНИКЪ

«Добра хочю братьи и Русьскій Земли.»
Владиміръ Мономахъ.

1862

ЛИСТОПАДЪ

(ОКТАБРЬ)

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

ВЪ ТИПОГРАФИИ П. А. КУЛИША, ТИБЛЕНА И К^О.

59

a

Одобрено ценсурою 3 февраля. С. Петербургъ 1863 года.

МЫСЛИ ЮЖНОРУССА.

XII.

ЛЕПТА БАТУРИНСЬКОЇ ГРОМАДИ.

Якъ тільки пішла голосна чутка поміжъ нашою громадою, що наші мисливці — передні люде, довго побивавшись, таки виявили, кому слідъ, ту святу правду, »що, нашъ народъ треба вчить зъ-початку на своїй рідній мові, яко заповідній основі людського життя«, — заразъ заворушилися усі, неначе яка невідома сила розбуркала кожного відъ довгого снання, и зробили раду на складъ грошей у помічъ видавцямъ насѣкихъ книжокъ. —

У громаді, якъ у рідній семьі, багато де-чого балакали, — найбільшъ — про працю и розумно-правдиѣ слово високоповажного Миколая Ивановича Костомарова до українцівъ — якъ на голосъ ѣго відгукнувся зъ далекого краю Степанъ Погарський, и виявивъ намъ, що иніе писатели бажають збитъ зъ-пантелику нашъ людъ, щобъ вінъ и въ голові собі не покладавъ, що у ѣго своя рідня самостійна мова. Далі говорили о лепті Зосими Недоборовського и объ тому, що у Києві и Петербурсі уже працюють наші писатели надъ виданнямъ учебниківъ на рідній мові, для правдивої освіти нашого люду. — Після такої розмови, порадилися, и кожний почавъ писать на папері свою лепту на помічъ братамъ. Любо було дивитьця, якъ усі, зъ щирою любовью и великою радістю, давали самохіть гроші, стільки, скільки хто спромігся, — давали гроші — пани, купці, козаки, дівчата й жінки. На-дивовижу усімъ, бувъ одинъ дуже старий чоловікъ зъ прѣстого люду, хочъ темний на письмо, да дуже розумний: вінъ винявъ зъ кишені, тремтячими руками, коповика и проказавъ оці слова: »Панове! Візьміть и мого коповика! Довго вінъ мулявъ кишеню, довго тримався про случний часъ, — дакъ, отъ, дяко-

вати милосердному Богові — я дождався-таки щасливої години — віддати ёго на таке несподіване діло: бо розумію, що се дуже добре діло; маю дітокъ и унучатъ; хочъ не пицьмакъ я, та знаю по собі, що треба їмъ учитьця, — бо горе у темноті!—Вчитьця тієї мови, якою розмовляла мати зъ ними, маленькими, гараздъ буде, затимъ, що вони не цуратимуться батька, якъ до розуму дійдуть, черезъ що життя їхъ благословенне буде Богомъ, матимуть у всякому ділі користь...якъ тамъ кажуть: «отцевська й матерня молитва зо дна моря спасає».

Отъ якимъ побитомъ Батуринська громада зібрала гроші *шість-десять карбованцівъ*, котрі й шлемо до васъ, високоповажний Миколаю Йвановичу. Незабаромъ може ще пришлемо, а на первий разъ пицьнуємо відослатъ сю ленту, щобъ не гаяти часу. Нехай вамъ помагає Богъ и добрі люде довести се діло до бажаного кінця; певну надію маємо швидко почути, що наші діти безъ усякого спину будуть ходити до школи и вчитьця рідній мові, добре їмъ тамній, черезъ що доступні будуть для нихъ и другі мови.

Исполнитъ Вовкъ.

У 8-ий день грудня, 1862 року.

При оповісті прикладаємо и леєстръ тимъ, котрі складали ленту:

Иванъ Федотовичъ Лихошерсть	10 карб.
Гиполитъ Петровичъ Вовкъ	2 »
Гнатъ Левичъ Лузанъ	2 »
Степанъ Стокозъ	3 »
Петро Манастирський	1 »
Павель Масловъ	1 »
Андрій Дубенко	1 »
Бекентій	1 »
Грицько Ивановичъ Свій	4 »
Иванъ Сірикъ	3 »
Маіоръ Армашевський	1 »
Яковъ Иващенко	1 »
Павло Протченко	1 »
Павло Шамрай	1 »

Козакъ Дема	» » 50 к.
Козакъ Мохна	» » 50 »
Козакъ Карнаухъ	» » 10 »
Козакъ Павло Гожаденко	» » 25 »
Государств. селянинъ Софронъ Корніенко	» » 10 »
Марко Лосицький	1 карб.
Олександръ Прима	1 »
Олександръ Лазаренко	1 »
Дмитро Маслюкъ	10 »
Олександръ Тичина	1 »
Михайло Коробчичъ — Чорнявський	3 »
Дмитро Дідевичъ	1 »
Иванъ Бедилевський	2 »
Ксаверій Балгузевичъ	2 »
Незвісний	1 » 15 к.
Иванъ Черняховський	» » 15 »
Невідомий	» » 20 »
Варвара Христіановичъ	» » 50 »
Маруся Христіановичъ	» » 25 »
Лисавета Рахинська	» » 25 »
Гапа Тарніжевська	» » 25 »
Петро Тарніжевський	» » 15 »
Егоръ Тарніжевський	» » 25 »
Козакъ Явтухъ Шостаць	» » 20 »
Микола Мельниченко	1 карб.

ХІІІ.

ПИСЬМО ВЪ »ОСНОВУ.«

Сейчасъ я былъ въ присутствіи Изюмскаго уѣзднаго суда для выдачи *данной* своимъ бывшимъ крестьянамъ. По окончаніи дѣла, я разговаривалъ съ членами суда объ образованіи простаго народа. Этотъ предметъ теперь сильно занимаетъ всѣхъ насъ. Вспомнили о статьѣ Н. И. Костомарова и о подпискѣ.

»Господа,« сказалъ второй засѣдатель Суда, П. Г. Гессъ-де-Кальве: »мы всѣ признаемъ необходимость пожертвованій на этотъ предметъ, а потому—зачѣмъ терять удобный случай и время? да-

Козакъ Дема	» » 50 к.
Козакъ Мохна	» » 50 »
Козакъ Карнаухъ	» » 10 »
Козакъ Павло Гожаленко	» » 25 »
Государств. селянинъ Софронъ Корніенко	» » 10 »
Марко Лосицький	1 карб.
Олександръ Прима	1 »
Олександръ Лазаренко	1 »
Дмитро Маслюкъ	10 »
Олександръ Тичина	1 »
Михайло Коробичъ — Чорнявський	3 »
Дмитро Дідевичъ	1 »
Иванъ Бедилевський	2 »
Ксаверій Балтузевичъ	2 »
Незвісний	1 » 15 к.
Иванъ Черняховський	» » 15 »
Невідомий	» » 20 »
Варвара Христіановичъ	» » 50 »
Маруся Христіановичъ	» » 25 »
Лисавета Рахинська	» » 25 »
Гапа Тарніжевська	» » 25 »
Петро Тарніжевський	» » 15 »
Егоръ Тарніжевський	» » 25 »
Козакъ Явтухъ Шостакъ	» » 20 »
Микола Мельниченко	1 карб.

XIII.

ПИСЬМО ВЪ »ОСНОВУ.«

Сейчасъ я былъ въ присутствіи Изюмскаго уѣзднаго суда для выдачи *данной* своимъ бывшимъ крестьянамъ. По окончаніи дѣла, я разговорился съ членами суда объ образованіи простого народа. Этотъ предметъ теперь сильно занимаетъ всѣхъ насъ. Вспомнили о статьѣ Н. И. Костомарова и о подпискѣ.

»Господа,« сказалъ второй засѣдатель Суда, П. Г. Гессъ-де-Кальве: »мы всѣ признаемъ необходимость пожертвованій на этотъ предметъ, а потому—зачѣмъ терять удобный случай и время? да-

димъ сейчасъ же кто что можетъ; или лучше такъ: сдѣлаемъ это дѣло постояннымъ въ нашемъ судѣ. Заведемъ тетрадь и будемъ въ нее вписывать все добровольныя приношенія всехъ безъ различія посятителей нашего Суда. По накопленіи порядочной суммы, отошлемъ ее Н. И. Костомарову, а въ тетрадь все-таки будемъ продолжать вписывать дальнѣйшія пожертвованія. Такъ дѣло пойдетъ скорѣе!»

Судья Ив. Н. Науменко тотчасъ же согласился на это. Пишущій эти строки, не теряя времени, взялъ бумагу, сшилъ тетрадь и сдѣлалъ на ней надпись:

»Вѣдомость деньгамъ, пожертвованнымъ посятителями Изюмского Уѣзднаго Суда на изданіе дешевыхъ народныхъ учебниковъ и назначеннымъ къ отправкѣ въ Спбургу, Николаю Ивановичу Костомарову, для употребленія для означенной цѣли.« Эпиграфомъ я выставилъ: »всякое дѣяніе благо и всякъ даръ совершенъ».

Секретарь прошнуровалъ и скрѣпилъ книгу печатью, и подписка началась. Нечего и говорить, что подписываются со всевозможною готовностію и, скажу съ гордостью, наши помѣщики не скупятся. Надѣюсь, что и прочія сословія за ними послѣдуютъ. Вотъ доказательство: депутаты Дмитродаровскаго общества вольныхъ собственниковъ (мно бывшія крестьяне) какъ-только услышали въ чемъ дѣло, сей часъ же заявили и свое желаніе участвовать въ пожертвованіи на такое доброе и полезное дѣло, и записали 50 коп. ср. — Эта полтина — истинно достойная лепта на алтарь общаго блага — показала мнѣ лучше всехъ другихъ жертвованій.

Я надѣюсь, что тетрадь пожертвованій пошлетъ почтенными членами Суда и въ дворянское собраніе и наконецъ на танцевальныя вечера »благороднаго собранія«, которые будутъ у насъ продолжаться во всю зиму.

Надѣюсь также, что другіе уѣзды нашей губерніи не захотятъ въ этомъ дѣлѣ отстать отъ нашего Изюмскаго, всегда готоваго на всякое благое начинаніе. Честь и слава членамъ нашего уѣзднаго Суда!

Димитрій Запара.

Отъ редакціи. Подписка продолжается съ значительнымъ успѣхомъ. Въ слѣдующей книжкѣ будетъ помѣщенъ поименный списокъ жертвователей.

ГАРКУША. Одгадала. Дали міні звістку, що вінъ довідався, що ти ховаєся у сімъ гаї: — треба тобі тікати звідсі!

Сотничиха (*зъ-лякомъ*). Тікаймо, тікаймо! (*Хочає за руку Гаркушу*). Куди жъ ми підемо? де сховаємось, мій голубе?

ГАРКУША. Заспокойсь, моя горличко. Обухъ одведе тебе въ таке місце, що ніхто не знайде; а я тимъ-часомъ розвідаю, якъ-би намъ луче втекти и сховатця одъ Гаркуши...

Сотничиха (*обнімаючи Гаркушу*). Не пущу тебе самого! и я піду съ тобою.... (*За лаштунками чути гомінъ*).

Обухъ. Поспішай, пане отамане! Наші недалеко!

ГАРКУША (*Обуху*). Де коні?

Обухъ. Въ вершині балки...

ГАРКУША (*передає Сотничиху Обуху*). Тікай, не гайся!

Сотничиха (*обійма Гаркушу*). Прощай, мій голубе!... Не-барся! *Виходять*).

ВИХОДЪ 10-ий.

ГАРКУША, потімъ УЛАСЪ, а за нимъ РОЗБІЙНИКИ съ гоміномъ, зъ сміхомъ, несуть Сотника, покритого свиткою.

УЛАСЪ (*сміючись*). Пане-отамане! Ось подивися-лишень, якого лицаря піймали... Гледи, не злякайся! (*Ставлять его передъ Гаркушею и здійсмають зъ голови свитку. Сотникъ, якъ не-самовитий, дивитця на Гаркушу*.)

ГАРКУША. О, та який же зъ ёго лицарь! правдивий Кганджа-Андиберъ! (*Розбійники сміютьця*.)

УЛАСЪ (*штовхаючи Сотника зъ потилицю*). Кланяйся, Продівъ сину, пану отаману Гаркуші!

ГАРКУША. А на що ти мене шукавъ? чого тобі треба? (*Сотникъ зъ-переляку слова не вимовить*.) Щожъ ти мовчишъ, телепень? кажи!

Сотникъ (*стає на вколійки*). Пане-отамане, пане Гаркушо! змилуйся! (*Кланяється до нігъ*.)

ГАРКУША. Старий дурень! Сидівъ би собі дома; а то, у робочу пору, одриваєшъ народъ одъ діла, и чортъ-батька-зна чого гасеєшъ по лісахъ та шукаєшъ вітра въ полі? И до смерти бъ мене не знайшовъ, колибъ я самъ не давъ тобі помочи!

Сотникъ (*жалебно*). Змилуйся, пане отамане! Се мене на-

правивъ Бебехъ, та Куць, хорунжий!.. Якъ би на мене, то сидівъ би собі тихенько дома, покоровся бъ тобі... Іхъ карай; коли хочешъ, я тобі живцемъ їхъ віддамъ, хочъ шкуру зъ нихъ дерп; а мене, неповинного, одпусти до-дому... у мене молода жінка, душі въ собі не чує, — такъ мене любить; якъ ти мене зъ світу зженешъ, то й вона вмере. Зжалься, пане отамане, хочъ надъ нею, нещасливою... (*Розбійники сміються.*)

Гаркуша. Такъ у тебе, у старого дурня, и жінка молодая?.. Та ще й такъ тебе кохає, що душі въ собі не чує? Ну, нічого робить... треба тебе помилувать, щобъ справді зъ жалю не вмерла. (*Виймає зъ кишені коробочку, де перстінъ захований, и дає її Сотнику*). Візьми сю коробочку и віддай твоїй жінці; скажи їй, що се подарунокъ одъ Гаркуши. Чи чуешъ?

Сотникъ. Чую, пане Гаркушо, чую!

Гаркуша. Тільки гледи: цуръ не дивитця, щó тамъ заховано; а то я подивлюсь, чи багато у тебе клоччя въ голові!

Сотникъ. Щобъ міні повилазили, коли подивлюсь!

Гаркуша. А щобъ тобі було незavidно, я й тобі дамъ пам'яткового. (*До розбійниківъ*). Привяжіть ёго, панн-товариші, до дерева, и добре нагодуйте березовою кашою! (*Розбійники хапають сотника*).

Сотникъ (*зъ плачемъ*). Змилуйся, пане Гаркушо!... бочонокъ золота викупу за себе дамъ! Коли хочешъ, и жінку віддамъ!... (*Розбійники регочуть*).

ДІЯ ІІІ.

(У двохъ картинахъ.)

КАРТИНА 1-ВА.

(Обстановка: спальня СОТНИЧИХИ; двѣрі въ дівочу зачинені.)

ВИХОДЪ 1-ий.

СОТНИЧИХА и ГАРКУША (*улізають у вікно*).

Сотничиха (*журливо оглядаючи світлицю*). Зновъ ті жъ осоружні стіни, та жъ пекельна тюрма! О, теперечки вона міні ще нестерпучій, якъ перше була....

Гаркуша (*пересбива.*) В твоїй волі зостатця, або покинуть пекельну тюрму и вилетить з неї як пташка з клітки.

Сотничиха (*з досадою.*) Не зрозумію твоїх таємних річей; недобро вони віщують, гнітять мою душу и рвуть моє серце; як бачу, тобі мене не жаль, ти мене не любиш, покинешь... (*плаче.*)

Гаркуша. Не покину, моя горличко, не покину, аби ти тільки не одцуралась од мене; и поки світ-сонця, тебе тільки одну буду кохати. Повір же мойму серцю, що бьетця за-для тебе, як не вискочить з грудей!.. (*обніма Сотничиху.*)

Сотничиха (*тулится до Гаркуши.*) Вірю тобі, мій голубе, и боюся тебе, — сама не знаю чого!..

Гаркуша. Через годину ти одбереш од мене свій перстін, и коли згодися, то вийдеш в той гай, що за городами; тоді вже вкупці поїдемо далеко, далеко, на край світа; ніхто про нас и не почує, ніхто й не заборонить нашому щастю!..

Сотничиха (*швидко.*) Чому ж не зараз?

Гаркуша. Сама побачиш — чому! Прощай! нема чого час тратити! (*Хоче йти.*)

Сотничиха (*здержує.*) Візьми й мене з собою... я без тебе умру... зжалься!

Гаркуша (*вилізаючи у вікно.*) Прощай! — Я тебе дождатиму. (*Сотничиха удержує Гаркушу, хапається за его жупан; вінг вивирається и зачиняє вікно. Сотничиха, зомлівши, падає на лаву.*)

ВИХОДЪ 2-й.

СОТНИЧИХА и ГАЛЯ.

Галля (*виходить из дівочої и, вледівши Сотничиху, підбігає до неї.*) Вернулась!... и як несподівано! живенька, здоровенька, моя пташечко?... Що ж се з нею? (*прилядується*) як не жива, и оченьки заплющила!... Пані Марусю?... ріднесенька моя... (*тре їй виски.*)

Сотничиха (*відкриваючи очі.*) Галю!

Галля. Деж ти була, моя пташечко?... Чи помилював тебе Господь?... Мій Боже милий! Як же я убивалась за тобою! Хотіла була вже у ліс бігти, щоб тебе врятувати!..

Сотничиха (*весело.*) Я була, Галю, у раю; бачила тамъ щасливу мою долю; глянувши на неї, и розумъ мій помутивсь!.. Бачишъ, я й теперечки якъ несамовита...

Галя (*дивуючись.*) Справді повеселішала, неначе ту щасливу долю зъ собою принесла!

Сотничиха. А знаєшъ, Галю, хто бувъ той козакъ, що вчора оборонивъ мене одъ Гаркуши?

Галя. Ні, не знаю...

Сотничиха. Той сáмий, съ котримъ стрілась я вь лісі... Пам'ятаєшъ, щó я тобі розказувала?

Галя (*швидко.*) Той сáмий?

Сотничиха. Забалакалась та й забула спитать, якъ ви оборонилися одъ Гаркуши?

Галя. Гаркуши не було: ні-віть-зъ-чого переполохалися; ми вже думали, чи не самъ Гаркуша тебе умчавъ?

Сотничиха (*съ досадою.*) Вігадки! Якъ то можна, щобъ Гаркуша бувъ такий чесний козакъ! Я у ёго провела нічку якъ у рідної матері підъ криломъ; я ёму оддалась зъ душею и тіломъ, а вінъ... (*Одъ серця*) слухай, Галю: я ёго люблю и вінъ міні поклявся до смерти одну мене любити...

Галя. Що се ти вигадуєшъ, моя пташечко?... Ти жъ передъ Богомъ записягалась кохать одного сотника?...

Сотничиха (*перебиває.*) Ні, я клялась ёго зневажать!... Однакъ я ще тебе не спитала, чи вернувся мій нелюбъ?

Галя. Ще й вісточки одъ ёго не було ніякої.

Сотничиха. Дай міні одягтись, щобъ сотникъ не довідався щó мене не було дома.

Галя. Якъ-таки можна, щобъ сотникъ не допитавсь, що ти не ночувала дома?

Сотничиха. Нехай допитаєтця та не теперъ....

Галя. Коли жъ?

Сотничиха. Якъ мене тутъ не буде...

Галя (*зъ лякомъ.*) Щó се ти замишляєшъ, моя пташечко?... чи не думаєшъ насъ покинути!

Сотничиха. Скоро покину осоружну сю тюрму и полечу зъ моимъ голубомъ далеко, далеко, — ажъ на край світа!...

Галя (*швидко.*) Ти хочешъ покинуть рідний край?...

Сотничиха (*перебиває.*) Тамъ у мене рідний край, де мій милий, на ёго грудяхъ, біля ёго серця!

Галя (*жалебно.*) И менé тобі не жаль покинуть? мене, що такъ щиро тебе кохала?

Сотничиха (*зъ жалемъ.*) Тебе одну міні жаль; такъ щóжъ міні робить, Галю, коли я ёму оддала вже мое серце...

Галя (*швидко.*) Такъ утечемо разомъ; я піду за тобою на край світа!

Сотничиха (*обнімає Галю.*) Серденько мое! Спасибі тобі!... (*За лаштунками чути голосъ Катерини и Хорунжого.*)

Галя (*прислухуючись.*) Катерина, Хорунжий!... Чи не вернувся панъ Сотникъ? може й Гаркушу піймали?

ВИХОДЪ 3-й.

— Тіжъ, КАТЕРИНА и, зъ перегодомъ, ХОРУНЖИЙ.

КАТЕРИНА (*зъ великою радістю.*) Помилувавъ мене Господь! Чорти ухопили Сотника! А я вже думала топитьця... на одно бъ вийшло. Як-би вернувся та довідався, що немає пані Марусі, то вінъ би мене живцемъ у землю закопавъ!... (*Побачивши Сотничиху.*) Глянь!! відкіля се узилась? неначе зъ неба впала!...

Хорунжий (*убіваючи.*) Усі пропали до одного, и панъ Сотникъ пропавъ якъ собака въ ярмарку!... одинъ я....

Сотничиха (*перебиває.*) Чи не стрівся зъ Гаркушою козакъ въ червоному жупані?... Щобъ ще й вінъ не попавсь ёму въ руки!...

Хорунжий. Кажу жъ тобі, що всі пропали, всі до одного! Гаркуша не злякається червоного жупана, коли самого сотника.... Дайте хочъ чарку запіканки; зовсімъ у горлі пересохло....

Сотничиха (*перебиває.*) Ні, ні, сёму не бувати! Вінъ такий бравий, смілий!... Однакъ, одъ сієї вісти похолонуло у мене на душі.... Боже милосердний, заступи ёго!...

Галя. Заспокойся, моя пташечко; може се все набрехано....

КАТЕРИНА. Чогожъ я тутечки дурна дожидаюся?... аджежъ ключі въ моїхъ рукахъ. Піду, та й пригорну хочъ одинъ бочонокъ зъ карбованцями.... Згодятця на старісті!... (*Виходить у дівочу.*)

Хорунжий (*слідкомъ за Катериною.*) Хочъ піннику, — аби тільки швидче!

КАТЕРИНА (до себе.) Вибачай! Теперечки міні не до тебе....
 (Відчиня двері зь дівочої на двір і зь жахомъ одступає назадъ.)
 Ой міні лишечко! наші вертаютьця, ей же ей, наші.... Бебехъ,
 Куць, Хведіръ.... (Ударившись объ поли) и панъ Сотникъ....
 Щобъ я пропала, коли не панъ Сотникъ!... (Хорунжий, Сотни-
 чиха и Галя біжать до дверей.)

Хорунжий (дивуючись.) Вони, вони! и панъ Сотникъ! Оце
 диво! Бачу, Гаркуша їхъ помилювавъ!

ГАЛЯ (Сотничисі.) Не казала я тобі, моя пташечко, що брехня!
 КАТЕРИНА. Охъ, лишечко! Нашъ Сотникъ якъ неживий!

ВИХОДЪ 4-ий.

ТІЖЪ, БЕБЕХЪ, КУЦЬ, ХВЕДІРЪ и СОТНИКЪ (Охотники ведуть Сотника
 підъ руки; вінъ стоїне.)

КАТЕРИНА (біжить до Сотника на-зустрічъ зь хлипаннямъ.)
 Батьку мій рідний! посікъ же тебе булатъ вразький....

БЕБЕХЪ (перебива.) Брехня! який тамъ булатъ? одчухрали
 різками.... присохне, якъ на собаці! (Сотникъ сіда и зскакує.)

КУЦЬ (цілує руку Сотничихи.) Здорова була, моя крулево!
 Добре ще, хочъ тебе не захопили; я тільки за тебе одну й боявся!

СОТНИКЪ (жальбно.) Чорти надали міні ловить того Гарку-
 шу, бодай ёму...

БЕБЕХЪ. На себе жалкуй, пане сотнику! Яка нечиста мати
 штовхала тебе въ потилицю? іхавъ би біля мене; а то поперло
 тебе у ліву руку.... Отъ и погулявъ, якъ цуцикъ на вірвеці!...

КУЦЬ. Не було мене тамъ! а вже бъ висіть би Гаркуші на
 осиці; я бъ ёго, собачого сина...

СОТНИКЪ (зітхнувши). И якъ то воно чудно сталося, такъ
 и не збагну: вже бувъ зовсімъ Гаркушу піймавъ... та й самого
 піймали, та ще й одчухрали!

Хорунжий. Ще диво, якъ не повісили! зь Гаркушинихъ рукъ
 на сей світъ не вертаютьця!

БЕБЕХЪ и КУЦЬ. Нічого Бога гнівить, пане Сотнику, щас-
 ливий ти, дуже щасливий!

СОТНИКЪ (сердито). А щобъ и вамъ такого щастя вси-
 пали! Пострівайте, вінъ и вамъ дасть себе у знаки! (Хведіръ

здіймає зъ Сотника керю; коробочка, що давъ Гаркуша, пада на помістъ).

Сотничиха (*швидко підіймає коробочку и підступаючи до Сотника*). Дё ти узявъ сю коробочку?

Сотникъ. Гаркуша приславъ тобі гостинця.

Сотничиха (*злякавшись, випуска зъ рукъ коробочку*). Гаркуша?!

Усі (*зъ жахомъ*) Гаркуша, Гаркуша! приславъ пані Сотничісі гостинця?!

Куць (*сердито*). Не иродового сина синъ! осміливсь зневажать мою крулеву! Та я ёго на шматки пошарпаю!... (*наміряється підняти коробочку*).

Сотничиха (*швидко*). Не рушъ! (*до Галі*) Підійми! (*на сторону*) Теперечки я усе зрозуміла... розв'язавъ очі!

Куць (*хоче узяти коробочку*) Треба подивиться, щó тамъ таке, щó вінъ туди заховавъ!;

Бєбєхъ и Хорунжий. Треба подивитьця, треба подивитьця!

Сотникъ. Не руште! Гаркуша сказавъ, що хто осмілитця подивитись, то вінъ подивитця, чи багацько у того клоччя въ голові...

Куць и Хорунжий (*зъ лякомъ одступають*) Нехай їй бісь тій коробці!

Бєбєхъ (*хоче узяти коробочку*) Я не злякаюсь Гаркуши!

Сотникъ (*запорожжує дорогу Бєбєху*) Не дивись, не дивись! я її спляю!

Сотникъ, Куць и Хорунжий. Такъ, такъ!—спалить бісову коробочку!

Бєбєхъ. Нехай буде їй по вашому; а намъ вже пора чогонебудь и закусить: живіть підвело...

Хорунжий. На-силу почули розумне слово!

Сотникъ. Ходімъ же у мою світлицю; мене ледві ноги держуть. (*Катерині*) Подайте закуску на мою половину.

Бєбєхъ, Куць и Хорунжий. Ходімъ, пане Сотнику, ходімъ!

Куць (*цілує руку Сотничихи*) До зобачення, моя крулево! (*Сотника ведуть на его половину; туди жъ идуть Бєбєхъ, Куць и Хорунжий, а Катерина зъ охотникомъ виходять черезъ дівочу*).

ВИХОДЪ 5-ий.

СОТНИЧИХА И ГАЛЯ.

Сотничиха (*жалебно*) Не добро вищували ёго таёмні речі... такъ воно й сталося! Однакъ вінъ мене правдиво кохає и поважа, коли випустивъ на волю, и теперечки дожидає мого привіту... (*живо*) Ніколи сёго не буде! згину въ сій тюрмі, а не віддамъ себе розбійнику, харцизу!... О, злая моя доле! за що ти мене такъ люто караєшъ?

Галля. Чого жъ ти убиваєся, моя пташечко?... Невелике ще лихо, що Гаркуша приславъ тобі гостинця; коли не подобецця — покинешъ, а може тутъ гарне намисто! (*Хоче відчинити коробочку*). Не відчиняєця, замкнута...

Сотничиха (*оддає ключикъ*) Візьми ключикъ; — тільки не одмикай, не одмикай!

Галля. Чому?

Сотничиха, (*зъ жахомъ*) Тамъ копошать гадюки — зъ неї вихопитця річка людської крові и потопить мене, — вилетять тисячі замученихъ душъ и випьютця въ мое серце!

Галля. Неподобне вигадуєшъ, моя пташечко. За що жъ тебе топить въ людській крові? кого ти обідила на своєму віку, кого скривдила?

Сотничиха. За те, що я дивилася въ ясні ёго очі, чула якъ бьєця ёго серце, за те, що кохала ёго и до смерти кохати запрягалася!

Галля. Хіба жъ ти Гаркушу любила? онамьятайся, що ти говоришъ, моя пташечко!

Сотничиха (*схилившись до Галі*) Галю, я любила розбійника! Гаркуша — той самий козакъ, що я бачила ёго до шлюбу въ лісі, а вчора була зъ нимъ у раю!

Галля (*дивуючись*) Охъ лишечко!.. дакъ, бачу, не брехали люде!

Сотничиха. Не думала й не гадала я, щобъ вінъ бувъ розбійникомъ... Такий добрий!.. Ну, сама жъ таки подумай: я була въ ёго рукахъ; що бъ схотівъ, те й зробивъ би зо мною, а вінъ чесно, по-лицарській, поважавъ мене... Ні! Гаркуша не розбійникъ: нещаслива доля звернула ёго зъ праведного путя!...

Галля. *(скоро)* Ні, ні, вінъ не розбійникъ, та й непохожий на розбійника! Одімкнімо жъ, моя пташечко, коробочку. .

Сотничиха *(подумавши)* Одімкни.

Галля *(одмика коробочку)* Мій Боже милий, який гарний перстінъ, яке намисто!... такъ и сяє! Подивись-лишень, моя пташечко! *(показує)*.

Сотничиха *(бере перстінъ и розглядує)* Якъ же я тебе дожидалась! душі въ собі не чула... Я думала, що ти, якъ той янголь, принесешъ зъ собою щасливу долю, проведешъ мене у рай, а ти!... *(зъ плачемъ обійма Галлю)* Галлю, серденько мое! чи ти бачила кого на світі нещасливішого відъ мене?...

Галля. *(надіва на Сотничиху намисто)* Мій Боже милий, якажъ ти гарна у сімъ намисті!

Сотничиха *(здринувшись)* Холодне якъ гадюка!... неначе каменюкою мене придавило. Здійми... швидче здійми, воно задушить!... Ні, не рушъ, не рушъ!... Розумъ замовкъ, серце мене не слуха. Ратуй же мене, Галю, ратуй! я гину, гину зъ душею!... Я люблю, люблю розбійника!... *(плаче)*. Бездольний! одъ тебе одріклось и небо и земля; ти проклятий на сімъ и на тімъ світі, у тебе нема ні роду, ні вірної дружини!... Та яке бъ лихо мене ни спіткало — я тебе не покину; — пропаду, або вирятую тебе! ти мене дожидаєшъ... Иду, иду!...

Галля *(удержує Сотничиху)* Куди се, моя пташечко?...

Сотничиха. До ёго, до Гаркуши!

Галля *(дивуючись)* Чи ти здуріла?

Сотничиха. Міні треба ёго бачить, сказати ёму одно слово! кажу жъ тобі: або пропаду або вирятую ёго!прощай, Галю!

Галля. Я тебе не покину, моя пташечко! коли погибать, то пропадаймо вкупі!

Сотничиха *(обніма Галлю)* Спасибі тобі, мое серденько, спасибі *(пада на коліна и молитця)* Господи милостивий! Ти знаєшъ, Ти бачишъ, чого бажає моя душа; да будетъ же надъ нами святая Твоя воля! *(Устає и бере за руку Галлю)* Ходімъ, Галю! *(швидко виходять)*.

КАРТИНА 2-ГА.

ВИХОДЪ 6-ий.

(Лісь; въ глибині видно кілька розбійниківъ.)

ГАРКУША и УЛАСЬ.

ГАРКУША (*похмуро*). И досі немає.... пора бѣ!... Може, й не прийде...

УЛАСЬ (*усміхаючись*). Заспокойся, пане отамане: прийде! Якъ до тебе не приходила, якъ того тобі бажалось?..

ГАРКУША. Ся не похожа на тихъ!

УЛАСЬ. Нігде правди діти: ся краща, та всежъ таки баба; а всі вони однимъ миромъ мазані: на впіду тільки піші, а серце однакове.

ГАРКУША. Не кажи сѣго, Уласе; и серце у неї не однакове; ще ні одна не вразила такъ моєї душі, якъ ся.... Вона збудила въ моему серці те, чого вже я не сподівався; вона збудила и совість мою.... Чуешъ, Уласе: — совість!... Якъ гляну на неї, то ні-віть-куди дівається и моя одвага: я млію передъ дитиною!...

УЛАСЬ. Може вона Київська відьма? Утопить прокляту, щобъ не наганяла чаръ на козаківъ...

ГАРКУША. Вона чарує козаче серце чистою своєю душею!... (*Прислухається*) Щось лопотить, — чи не вона? (*Прилядується*) Вона!... Иди собі, Уласе, и одведи ватагу туди дальшъ, у лісь. (*Уласъ підходить до ватаги и зчезають за лаптинками.*)

ВИХОДЪ 7-ий.

ГАРКУША, СОТНИЧИХА и ГАЛЯ. (*Сотничиха понурившись підходить; Галя остається оддала.*)

ГАРКУША (*иде на зустрічъ Сотничихі.*) Горличко моя! Очі проглядівъ, тебе дожидаючись; я вже подумавъ, що ти злякалась свого кохання.... Теперечки ніхто не одійме у насъ нашого щастя, ніхто не розлучить насъ!...

СОТНИЧИХА (*сміло.*) Козаче, не за тимъ я до тебе прийшла.... Слухай, що я тобі казатиму: я записягалась кохатъ ко-

зака чесного, лицаря, а не розбишаку, харциза!... Цураюсь твого кохання, козаче; я тебе зневажаю!... *(Зрива з шиї намисто и кида на долівку.)*

Гаркуша *(сердито.)* Постривай!... Згадай, що ти оддавалась міні з душею, а я незгодивсь, и здавсь на твою волю, — поки не довідається хто я; ти була властна не приходить: чого жь теперечки прийшла до розбишаки, харциза?... Щобъ ёго корить, дратувать якъ собаку?... Жалкуй же сама на себе; теперечки я буду за-для тебе розбійникомъ, харцизомъ!...

Сотничиха *(сміло.)* Козаче, ти мене не злякаешъ; світъ міні огидъ; одна смерть — моя надія й втіха. Я прийшла сюди — або спасти твою душу, або пропасти; ніщо мене не злякає, и ніхто мене не одверне одъ моїхъ замірівъ!

Гаркуша. Що въ тебе на думці?

Сотничиха. Покинь твое харцизтво, покайся въ твоїхъ тяжкихъ гріхахъ передъ Богомъ и людьми, и будь чеснимъ козакомъ, лицаремъ, якимъ ти міні здавався и якимъ тебе Господь создавъ: тоді я твоя на віки вічні!...

Гаркуша *(всміхаючись.)* Дурна дитино! ти й сама не знаєшъ, що верзешъ!... Давно вже стративъ я надію на милосердіє Боже. Ніяке каяття не викупить моїхъ тяжкихъ гріхівъ.... Не допоможе бабі кадило, коли бабу казило! Совість моя потоплена въ братній крові моїхъ братівъ; я пропащий, проклятий; я розбійникъ и розбійникомъ зостанусь, поки моя буйна голова на плечахъ!...

Сотничиха *(чуло.)* Богъ милує не того, у кого не тяжкий гріх, а того, хто щиро каїтця. На кого жь и надія, якъ не на Ёго святого милосердного? Не одъ людей же тобі дождяться того помилування!... Молю жь тебе, мій голубе, зробися, якъ бувъ чеснимъ козакомъ — січовикомъ; теперечки війна: иди битця зъ невірними, — ратуй своїхъ братівъ, а не губи!... Богъ тебе помилує и цариця простить!...

Гаркуша *(перебиває.)* Годі, перестань! сёго ніколи не буде!... Неподобне вигадуєшъ!

Сотничиха *(вдохновенно.)* Колибъ твій батько и твоя мати устали зъ могили, а янголь-хранитель злетівъ до тебе зъ неба, — п вони бъ тобі сказали те саме, що й я кажу!

Гаркуша *(чуло.)* Годі, кажу, перестань, перестань! *(на сторону)* Збудила мою совість.... и вона тежъ заговорила!...

Сотничиха. Молю тебе, мій голубе, мій друже! (*Пада передъ Гаркушою на коліна*) Одступись одъ свого харцизства и по-кайся.... Господь тебе помилує!

Гаркуша (*підійма Сотничиху.*) Устань, устань; одъ твоїхъ річей моя душа топить, якъ олово на вогні; — твої бажання стають моїми!... Не знаю, що міні й робить; я заприсягався моїмъ товаришамъ,—безъ їхъ ради ні на що не згожусь!

Сотничиха. Я, — ти самъ кажешъ, — дурна дитина, а пре-клонилъ тебе: — якъ же, щобъ ти, зъ душею міцною, зъ твердою волею, та не здолавъ умовить своїхъ товаришівъ?...

Гаркуша (*чуло.*) Ти стала міні за янголя-хранителя, ти обу-дила въ моїй душі силу, котру я давно вже стративъ.... Нехай же буде якъ ти кажешъ.... Іду, іду, куди зове мене чесний запорозь-кий звичай!...

Сотничиха (*простяга руки до-гори.*) Мій Боже милий! Спаси ёго, спаси и помилуй! Ти бачишъ, вінъ квітця!... (*Гаркуша посьви-стомъ ззива ватагу; розбійники підходять до ёго.*)

ВИХОДЪ 8-ий.

Тіжъ, УЛАСЬ, ВАКУЛА и розбійники.

Гаркуша (*до розбійниківъ.*) Я зібравъ васъ, пани-товариші, щобъ де-объ-чимъ порадяться....

Розбійники. Кажі, пане-отамане, будемо слухать.

Гаркуша. Скажіть міні, пани-товариші, якою хотіли бъ ви умерти смертю: чи такою, якъ повинно чеснимъ козакамъ, чи такою, якъ намъ належить: мотаючись на шибеницяхъ и крутячись на па-ляхъ?

Де-які зъ розбійниківъ. Не придбали ми собі чесної смерти,—такъ про се нічого й питать.....

Гаркуша. Ну, такъ я васъ ще спитаю: де бъ ви хотіли краще бути: чи въ пеклі, чи въ раю?

Де-які зъ розбійниківъ. Не до насъ річъ, пане-отамане!

Другі розбійники. Не за-для насъ писано про той рай!

Гаркуша. Ну такъ, пани-товариші, хоть на се дайте одпо-відь: кого у васъ більше охоти різать—чи своїхъ, чи бусурменівъ? Всі. Бусурменівъ, бусурменівъ!...

Гаркуша. Такъ ходімъ же, пани-товариші, різать бусурменівъ,

покаємось въ нашихъ гріхахъ, пролиємъ кровъ за віру православну, — то Богъ милосердний насъ помилує, а цариця пожалує! (*Розбійники мовчать и озираються.*)

ГАРКУША. Чого жъ ви мовчите? Схотілось повиснуть на шибеницяхъ, або пекла жалъ?... А може злякались бусурменівъ?...

Уласть. Не злякались! Не первина намъ зъ ними битця, а не сподівались ми одъ тебе, пане отамане, такихъ річей; ти на насъ наскочивъ, якось налопомъ!...

ГАРКУША. Чому жъ не сподівались? ви не які-небудь бурлаки, гультіпаки, а січовики; — показалися трохи, погуляли, — и буде зъ насъ; зновъ зробимось такими жъ чесними козаками, якъ и були!...

ВАКУЛА. Якъ такъ, такъ и такъ, коли ти будешъ зъ нами; — въ добрий часъ!

Уласть. Справді, пане-отамане: які ми розбійники? Ми — січовики, лицарі!... Нагрішили та й покаємся!...

ГАРКУША (*до розбійниківъ.*) Нагрішили й покаємся: такъ пани-товариші, и будемо чесними Січовиками.... Теперъ—въ Туреччину, въ Туреччину!

Всі. Въ Туреччину, пане-отамане, — въ Туреччину веди насъ! Согласні, согласні!

ГАРКУША. И я согласенъ!

Сотничиха (*обійма Гаркушу.*) И я піду зъ тобою, мій голубе, піду на край світа!... теперъ ти не розбійникъ, а чесний козакъ; одягнуъ козакомъ и поручъ зъ тобою буду воювать бусурменівъ!

ГАРКУША. Постривай, моя горличко: на дорозі покаяння росте тернина.... ніжки поколешъ! Теперечки у насъ запроважена січова регула: постъ и молитва.... зоставайся дома, и якъ дійде до тебе чутка, що я загинувъ якъ чесний козакъ, то помолись за грішну мою душу и поплачъ: слізи милої—козацькі поминки!

Сотничиха (*плачучи.*) Буду молитъ Господа, щобъ вінъ тебе помилувавъ, сохранивъ, и щобъ намъ навіку довелось ище побачитьця!

ГАРКУША (*удаве спокійного.*) Спасибі тобі, моя горличко, спасибі! Прощай!...

Сотничиха. Прощай! (*одинъ одного тупить до серця.*)

Уласть (*всміхаючись.*) А що теперечки скажете, пани-молодці?

Лаяли жіночокъ, а отъ чого наробила ся молодичка (*Показує на Сотничиху*) Усіхъ разомъ навела на спасенну дорогу.

Гаркуша (*цілує зомлілу Сотничиху и передає її на руки Гали.*) Эхъ!... та вже теперечки не до неї!... за мною, пани товариші! (*Всі виходять.*)

Галля (*піддержує Сотничиху.*) Які чудні оці козаки! жартує-а у самого тремтять слізи на очахъ! (*Завіса спускається.*)

ОЛЕКСА СТОРОЖЕНКО.

(ЗАБУТОКЪ ЗЪ СТАРОВИНИ.)

ПИСУЛЬКА ДО МОГО БРАТУХИ.

Гай-гай! ой дий же ёго кáту!
Бачъ, якъ давно вже говорівъ
До тебе я, мирянський тату!..
Що робишъ ти? чи ще ти живъ?
Тоді ще, якъ ти зъ свѣдомъ до́вгимъ,
Підъ сірякомъ сукнянимъ до́бримъ,
По Харькову собáкъ лякавъ,
Тоді ще я тебе видавъ.

Ти досі мабуть повну хату
Надбáвъ помийницъ, бліхъ, мисо́къ,
Й то́го дивця, що: «мамо, тату!»
Я чувъ, повнецький вже ку́токъ.
Теперь, братко́, тобі ні гадки:
Засівъ, мовъ кітъ, біля паньма́тки, — — —

Чи вже бѣ то й досі ні шівъ-стрічки
До мене ти не написавъ,
Якби́ не мавъ дурно́ї звички?
А якъ тоді язикъ лама́въ!
Щобъ відъ жіно́къ ти не відб́вся,
Щобъ ти въ горі́льці утопи́вся;
Щобъ ти не зу́дрівъ похмі́лю!
Чи бачъ, що я тобі су́лю!

Ось, глянь, який я гольтіпа́ка,
Який пустивъ на се́бе дуръ:
Блужу́ по світу мовъ бурла́ка,
Тільки зъ штані́въ висить очку́рь.
Чортма́ ні жінки, ні дитинки,

Не вірять шинкарі горілки,
Насплу збився на тютюнъ.
И, вже такъ жить!.. Живи, хочъ плюнь...

Подрáвъ послідню семіряку,
Чортма въ чоботіхъ підешовъ;
Хоча́ бь який бісъ съ-переляку
Згубивъ що́ де, а я бь знайшовъ.
А вкрати бь що́—я непотрѣбний,
Щобъ ви́бrehать—тожъ недотѣпний——

Отъ, тільки въ мене и поради:
Банду́ра, люлька зъ гаманомъ.
Якъ граю »долі« або »зради«,
Соба́ки ви́ють підъ вікномъ.
А якъ »Одарочки лихі«,
Або́ рубну ище́ якої,
Чи »Петруся«, чи тамъ »бичка«,
То й

Якъ прийде́ нічъ, сушú ону́чі,
Забра́вшись въ просо на печі:
Ввесь день курю́ тютюнъ вонючий,
А якъ не спитця — и вночі.
Що́ жь білшъ робить? На вечерні́ці—
Дівки́, враго́ві молоді́ці,
Не пустять, очі́ заплую́ть,
А хлопці́ ре́бра обі́бью́ть! — — —

Отъ, бачишъ, якъ живу́ на світі,
Що́ мовъ соро́ка на тиву́;
А ти все ті́лки дбаешъ діти —
До мене́ й палцемъ не кивну́въ,
Хіба́ жь ти въ брехуні́ пошівся,
Або́ політики́ навчівся,
Або́ жь ти голові́ вже збу́въ,
Що́ такъ мене́ зовсімъ забу́въ?

С. т. Писаревський

(якъ бувъ ще студентомъ Харьківського Коле́жіуму.)

БЕЗТАЛАННА.

В. К. Лучинской.

I.

Насъ було у батька двое: я та старшенький братікъ, Степанъ. Покинувъ насъ батько маленькими: мині ще й шесті годківъ не було. Що поплакала мати наша покійна за батькомъ, що поплакали й ми!.. Прийде, було, до насъ тітка Параска, да й каже на матір: »не плачъ, сестричко! у тебе дітки дрібненькі!« а мати плаче, та й плаче!...

Занедужала й вона і пійшла скоро за батькомъ на той світъ. Остала насъ маленькими; не довела до розуму, не дала долі... Того щастя, що часомъ по лодяхъ бачишъ, я й зроду не знала; мабуть, ёго и нема у мене!

II.

Я була тоді панською. Узяли мене у двіръ до панівъ. Маленька я була, нічого не знала, а хотіли пані, щобъ я все робила їмъ. Оце, було, пані й каже на мене:

— Чомъ ти тутъ не все поприбирала? Тільки гуляєшъ, та хлібъ нашъ їси дурно.

Та за ухо якъ візьме... ажъ у очахъ потемніє.

Горювала я такъ недовго: приїхала наша панночка до-дому, деє у рідичівъ гостювала.

— Що се, — каже, — маменька, у васъ дівчинка нова у кімнатахъ?...

— Эге-жъ, дүшко, се я для тебе узяла.

Потімъ до мене обізвалась:

— Стешко, — каже, — ходи поцілуй свою баришню у ручку.

Я йду и боюсь — що то була ще малá.

— Швидчійшъ, швидчійшъ, Стéшко, — каже пáні.

На тей часъ и панъ підійшовъ у ті хáти, де пáні зъ пáнничкою були.

— Что ви, бáби, тутъ витворяєте зъ дівчóнкой, — гримнувъ панъ.

Я ще гірше злякáлась. Отъ, думаю, щé дасть на горіхи. Ажъ вінъ тільки подививсь скóса, та й прогнавъ менé. Я вибігла за двéри самá не свої. Пійшла у садóкъ, плакала-плакала, та й засну́ла.

Спа́ла я чи-мáло. Чую крізь сонъ хтось зовé менé:

— Стéшко, Стéшко, сюди ходи!

Я прокинулась, — ажъ уже зовсімъ стемніло. Побігла скорійшъ до кóмнатъ, — дивлюсь, на порóзі пáнничка стоїть.

— Стéшко, йди до мéне. Ти знаєшъ, що вже ти моя б́удешъ? б́удешъ менé роздягáть, одягáть и менé тільки оди́у сл́ухать. Я тебе любі́тиму, вишивáть в́ивчу. Ти люби́шъ шитъ? — пита́е менé.

— Люблю, — кажу.

Повелá мене бáришня у свою кімнáтку. Любо-мíло такъ у її кімнáтці. Л́ижко такé висóке, та м'ягké у пáннички; на вікнахъ кві́тки у полив'я́нихъ горщечка́хъ кві́туть, та пах́уци такі, що й не сказа́ть. Біля вікна сто́ликъ малéнький стоїть, а на нéму чо́го тамъ не́ма: и півникъ, и собáчка, и скринька малéнька, и плі́шечки різні, а в́ь божни́ці — Пресвята́ зъ Сі́номъ и Микóла святий, опра́влені у срі́бні шáті. Л́егко ста́ло мні́ диха́ть, л́егко на душі ста́ло.

— Ну що жъ, Стéшко, вподóбалась то́бі моя кімнáтка? — пита́е пáнничка.

— Вподóбалась, — ка́жу.

— Ну, роздяга́й же менé.

Почалá я рóздягáть пáнничку. Ч́удно мні́ такъ, що нічо́го не в́мію. Самá радíю якъ л́учче зроби́ть, та не туди́ р́уки йду́ть куди́ слі́дъ. Такъ-сякъ роздяѓла я пáнничку и пі́йшла собі у дівóчу.

Прийшла на д́умку ма́ти моя покíйна, якъ ишла́ я відъ пáннички; за́щимі́ть мое сéрце, покоті́лись дрі́вненькі зъ очей. Такъ мні́ чо́гось ста́лось ненáче-б́ь ма́ти у д́руге на тей сві́тъ провожа́ю.

У дівóчій спа́ла я, та старéнька бáбка, рóдичка мні́ яка́сь да́льня, — за пáнею вона догледáла.

— Чо́го ти, Стéшко, пла́чешъ? — пита́е во́на у мéне.

— Такъ, бáбочко, чо́гось мні́ жалé ста́ло. Бідна моя голо́вонька, мату́сенька моя рíдна!.. на ко́го вона менé покину́ла?..

— Не плачъ, сѣрце, — каже старá. — Хибá тобі бáришня щó ска-
зала такé, абó, нехай Богъ борóнить, побíла?

— Пі, бáбочко, не бíла вона менé, привітала менé щіримн словáми,
якъ колись мáти.

— Э, Стéшко, се у насъ зóлото, а не пáнночка, пошли, Гóсподи, ві-
ку їй довгого. Нікóго вона дáромъ не зобідить, се я дóбре знаю. Се не
старіхъ пaнiв!.. Чогó я не приняла на своїмъ віку, — світу не рáда
бúдеш!..

Я ще гірше почала плакати, и довго, довго плакала.

Прокíнулась у-рáнци рáно. Вийшла вь садóкъ; ще зіронькі не всі згá-
сли на нéбі, соловéйко свіще, квітки квітуть. Любо-мíло усе такъ, ку-
ді не кінешь окомъ. Веселій и мині стало.

III.

Дóбре мині житъ булó зъ пáнночкою. Якъ, чáсомъ, и пáні нападé,
вона зáразъ и заступитця. Учíла вона менé шить у пьяльцяхъ: оце булó
самá сáде и менé біля сéбе посáдить и показуе, а коли чáсомъ не тákъ,
вона й поправить безъ брiку, безъ зiку, — а я все роблю якъ лúче,
щобъ їй угодíть.

Любила мене пáнночка, и я їй дуже любила. Хóдимо ми зъ нею по
садку, рóбить вона квітничкi, и я їй помагáю. Умíсті й спíваемо, и квіт-
ки рвемо, щобъ потíмъ поставитъ у їй кiмнáтці. Научíла вона менé багá-
то своїхъ пісень, а я їй своїхъ, — та разъ-у-разъ умíсті й спíваемо.

Та не довго мині такъ жилóся. Блискнуло щáсте у вічн, а само геть
куді одлетíло, и не прилітае, и не набліжитця... Засвáтавъ пáнночку
якийсь при́зжий москаль, старій, та на видъ сердiтний такий, що й дн-
вiтьця на нёго стра́шно. Не хотíла, сердiшна, йти за нёго, — панъ и
пані упрохáli їй, — пiйшла вона и завязала собі свiтъ на вікі.

Старiмъ панáмъ полюбiвся вінъ—багáтий бувъ, та до тóго енерá-
ломъ; а пáнночці не грóшей трéба булó!..

Мини тогді годiвъ трина́дцять минуло. Було сидiть пáнночка у своїй
кiмнáтці, та й каже мині, плачучи:

— Стéшко, сёрденько, вийду я зáміжъ, поiду у чужу стóрону... Щó,
коли чоловікъ бúде не до мислi мині, та бúде злющий: щó я тоді робiти-
му?.. Стéшко, сёрце, скóро вiнчанне бúде, — а вінъ, сурóвий такий, нi
óдного слóва щiрого мині не сказавъ.

— Не плачте, — кажú, — баришенько: може вінъ и хорошии буде. Моліття лúчче Бóгу, — вінъ дасть вамъ щастя.

— И ти, Стéшко, пойдешъ зо мною. Ти будешъ спомíна рíдноi хáти.

— Дóбре, баришенько; я вiкъ бúду зъ вáми.

Побрáлась нáша бáришня скóро зъ сiмъ енерáломъ. Весiлля такé весéле булó. Гостéй поназбирáлось повнi хáти. Усiмъ булó вéсело, — однá пáнночка булá сýмна.

IV.

Зпершу жили молодi дóбре, а потiмъ дé-коли й сварiтьця вінъ почáвъ на молодú пáню, почáвъ и менé битъ. Молодá пáнi инóдi нищечкомъ заплáче, коли пáна немá у госпóдi, и минi все переказуе, що вінъ не довiряє iй нiчóго, хóче самъ усiмъ орúдувати.

Росказуе минi, и словá ненáче-бъ на сéрце кладé, — такий менé жалъ вiзьме, що й я заплачу. Плачимо, плачимо, а тутъ чýемо панъ прихавъ (iздивъ кудiсь): утрé скорiйшъ свói слiзки пáнi, та й побiжить на зúстрiчъ чоловiковi.

Прихавъ разъ зъ гостéй панъ п'яний такий, що й не доведi Госпо-ди, и почáвъ грiмать на пáню. Отъ поплакала сердéшна!..

— Щó я робитиму, Стéшко, сéрце?.. Вiнъ уже й пить почáвъ.

— Та се такъ, — кажú пáнi: — не плачте, безъ цéго не мóжна — у гостяхъ бувъ.

— Вiдно, чáсто вінъ закидáть бúде; не разъ вже я ёго п'янимъ бáчила, та тiльки мовчáла.

Стáла и я примiчáть, що панъ пить почáвъ, та ще гiрше грiзти пáню. Чáсто приходилося сердéшнiй терпiть мýку.

V.

Рóкiвъ черезъ два, якъ побрáлась пáнi, давъ Богъ iй синóчка, Васи́лечка. Чорняве такé очiцями вóде, ненáче зiроньками, гýбочки таки червóненькi, — зóвсiмъ у пáню вдáвся.

Панъ радий бувъ, пáнi ще радiйша. Стали вони лúчче житъ, перестáвъ вінъ i лаять. Оце якъ загрiмáе панъ, Васи́лько рúчками й кивáе; подивитця на ёго панъ, та й перестáне. Повесели́шала трóхи й пáнi; и минi крáще стáло, — не такъ вінъ минi докучáе.

— Стéшко, — кáже, одного разу, пáнi, колишучи дитя: — такá на

мене часомъ нападє тўга, що й світу божому не рада; мабуť мині недовго й жити зосталося.

— Бо-зна-що ви дўмаєте, пані, — кажў їй. — Нехай Господь не доводить. У вась, баринько, синочокъ есть, живить ви для нього. Нехай виростає скорійшъ вамъ на втіху, та на радість.

— Васічко, голубчикокъ, чи любишъ ти мене?... Жаль тобі мамі?
— А Васічко лежить у колисці, та ручки простягає, та й усміхаєтця, неначе-бъ то порадовать матірь хоче...

Пані все сама ходить коло синочка. Сама й пеліночки переміняє, сама й колише. Пань нашъ рідко сидівъ дома, усе по гостяхъ гуляє. Зостанемось у кімнатахъ тільки ми — я, та пані, та й сидимо у двохъ біля колыски. Пані сама й присипає дитя. Оце якъ заспівает:

Ой не ході, коте, по лавці,
А то буду біти по лавці,

и мині самій захочитця спати, дрімлю тільки, а Вася заразъ и засне.

VI.

Дні за дніми йдуть, якъ вода біжить, — що й не примітишъ. Не вгадала я, якъ стала зъ дівчини й дівкою. Роспўстишъ, буває, кісу: довга, довга, та густá, всяке бь позавидувало. Радію й сама, якъ уберусь, та піїду до церкви. Стану міжъ дівками, а на мене усе такъ и поглядáють.

Підрієс и Вася мій (я все ёго своїмъ звала, бо любила якъ рідну дитину), ставъ вінъ вже й бігать, ставъ лепетать.

— Стєшко, піїдемо у-коні гулять, — просить мене.

Я разъ-у-разъ пзъ нимъ у-коні гуляла. Оце малєньке за коня стáне, й басує, й басує, неначе-бъ то справді кінь. Добре, слухняне було дитко....

И пань імъ ставъ утішатись. Скаже, бувало, Вася: — Тату, тату, покачай мене.—Пань и посадить ёго вєрхи на свої коліна, та й качає, а воно тільки: »но, кісю, но!...« та за панові вўси й візьметця, наче за пудєчку.

VII.

Надўмалось їкось поїхать молодімъ панамъ до старіхъ. Пань то й не хотівъ, та пані ёго упросила. Промўсь и я, щобъ и мене зъ собою взяли. Віросла я на чужій стороньці; чўтки про мого братика Степана

ніякої не мала. Чи живъ вінъ, чи оженівся? нічого я не знала. Довго лагодились пані їхать; якъ накіміче пані день, панові й ніколи, усе вінъ одкладає. Ну, якось призначивъ вінъ день. Жду-не-дождусь я съ панею цёго дня. Тільки й говорю було — колибъ поїхать. Не одкладає панъ; думка наша така, що певне поїдимо. Той день устала я рано-рано. Цілу нічъ, тільки оце здрімну, — и спитця мині, неначе я у брата могó, що вінъ жонатий, и діточки бігають біля мене и тягнуть мене за спідницю, — я й прокінусь. Дивлюсь, нічого нема; темно такъ, що хотъ би й було що, нічого бъ не побачила. Вийшла я у садокъ. Тіхо, тіхо; зіронькі блищать на небі, якъ свічечки. Волосожаръ низько спустивсь до землі — день скоро буде. Сіла я на лавочку, та й думаю — якъ то ми приїдимо у село... заразъ піїду до брата. Що коли ёго нема на світі, — подумаю собі, а морозъ такъ по мині й піїде. Зновъ візьмуть думки, якъ я могили батька, та неньки знайду, чи знать то їхъ, чи може зрівнілись зъ землею? може й не найдуть їхъ. Квітки квітуть, а пахъ одь їхъ такъ и обливает мене. Довго сиділа я у садку, не вгадала якъ и зіроньки поховались, — розвіднило зовсімъ. Піїшла я у кімнати. Незабаромъ и панъ уставъ.

— Звели кучеру, щобъ колясу лагодивъ: до старіхъ панівъ сёгодні поїдемо, — каже.

Зраділа я дуже, не вгадала, якъ и опинилась біля коніюшні.

VIII.

Приїхали ми у село дуже нерано; у селі всі вже спали. Якъ старі зраділи побачивши унучка свого: цілують вони ёго, обнимають, а воно неначе-бъ и вгадало, що рідня ёго. Піїшли наші пані базікать, а я одпросилась піїти до брата.

— Уже твій братъ оженівсь, — каже стара пані.

Я ажъ задріжала відъ радости, не почула якъ и стою. Вибігла я у діво́чу, усі знакомі. Старá баба ажъ заілакала, побачивши мене.

— Стешко, голубко, якъ ти зміїилась! ажъ и не вгадала, коли-бъ де побачила. Віросла якъ, хотъ заразъ зъ молодімъ стать.

И старá дуже зміїилась, ще більшъ постаріла. Волосся біле, біле, якъ снігъ, вже й говорить не такъ, якось тихенько, кашляє за кожнимъ словомъ....

— Бабочко, голубочко, и ви зміїились.

— Э, сёрденько, про мене й не кажи. Літа вже мої такі, а тутъ и житте!...

Закашлялась старá и не доказáла.

— Дé мій братъ живé? — питаю старóй.

— Вінъ пійшовъ у прийми до Кастюка-кушпиря, Нástю взявъ за сéбе. Вже й дiгочокъ двóйко нажили собі, спасiбi Бóгу, — хлопчикъ, та дiвчинка.

— Нýте, прощáйте, бáбочко! пiйдý я до ёго.

Прибiгаю до Кастюкóвой хáти; свiтла нема вже, спать полягáли. Я у двéри постýкала.

— Хто тамъ такий? — чýю, озвáвсь свéкоръ.

— Своi, — кажý: — вiдчинiть.

— Зáразъ свiтло засвiтимо, — одвiтує старiй.

У хáтi почали гомонiть. Старiй и кáже: »кому бъ у такý пору прийти до насъ?« а невiстка (по гóлосу ii угадáла) одкáзує: »ще цenáче-бъ й дiвка, гóлосъ дiвóцький.« Вiдчинили хáту.

— Добрi-вечiръ, — кажý: — чи вгадáli менé?

Усi дивлятьсá по мiжъ собóю, та й мовчáть.

— Нáсте, сестричко моя: и ти не познáла менé?

— Стéхо!.. усi промóвили у одинъ гóлосъ и почáли цiлувáтись.

— А братъ дé? — питаю.

— Повiвъ кóней на почлiгъ, — кáже Нástя.

— Гуляйте, я зáразъ за iмъ збiгаю, — кáже старiй.

— Горинько, Иванчикъ! уставáйте! тiтка прихала, — кáже Нástя до дiтéй, що спáли на пéчi.

Дiточки позсáкували зъ пéчи. Цiлують мене, обнимають.

Незабáромъ и братъ прийшовъ у хáту. Кицулась ёму я на шию. Крiпко, крiпко обвивлесь ми, и слéзп зъ очей моiхъ покотiлись. Висóкий вирiсь братъ мiй, вóсп довги, та чóрнi, тiльки смýтний такий на видý.

— Чи дóбре жъ тамъ жилóся тóбi, сестричко? — спитáвъ менé братъ.

— Нiчóго, спасiбi Бóговi; пáнi дóбра, якъ рiдна минi, а панъ-якъ прийдетця: иноди й побьé и полáє.

Здихнóвъ мiй братъ, тiжко здихнóвъ.

— А ви якъ тутъ живетé?

— Про нáше життє й не питáй лучче: звiсно, якъ у панiвъ.

Гомонiли ми довго. Я розказáла все свое життє, а вони розказáli про себе.

IX.

На другий день був прázникъ. Устáла я дуже нерáно, трóхи не о півдні. Брáта не було у хáті. Побігла я скорійшъ у двіръ. Отъ, думаю собі, старá кричить на мене, що не прийшла пáню одягти.

Убігла у хáту, та й питаю бáбу, чи не лáяли менé.

— Нí, — кáже: — старá почалá кричáть, та якъ молодá пáні щось сказáла їй, вона й змóвкла.

Ажъ зáразъ и пáні молодá ввійшла у дівóчу.

— Ну, щó, — кáже, — познáла брáта?

— Познáла, — кáжý, — бáрницько.

— Ну, йди жъ до ёго и зоставáйся, по́ки не по́демо до-дóму. Ми, мóже, тутъ тíжнівъ зó два проживемо́.

Зрадíла я такъ що й.... Пійшла до брáта, ажъ на-зустрічъ дівки й молоді́ці йдуть зъ цéркви.

Поцілува́лись ми й пійшли по селý. Не всіхъ и познала з́разу, що то довго не бáчила. Мóтря Войти́ха малéнькою бу́ла при мині, разóмъ у хре́щика гра́лись, а тепе́рь такá молоді́ця, що лóбо глянóуть: висо́ка такá, та чипурна́!

Зайшла я до своїхъ, та й кáжý брáту, що ко́либъ пійти́ намъ бáтька й не́ньку одві́дати?

Здихну́въ братъ, та й кáже:

— Дóбре, пійдемо, одві́даємо.... Мóже чи не ви́просять вони́ у Бóга щáстя намъ.

Подиві́лась я на брáта, та ажъ зля́калась: не розгледі́ла дóбре у-чóра у-вечóрі. Жóвтий такий, жóвтий, якъ жовтáкъ. Щóки повпада́ли и вже й волóсся прокида́етця бі́ле... а молоді́й ще. Прийшли́ ми на мо́гилки....

— Мáти моя рідна, де ти?... Промóвъ хотъ словéчко до насъ, по-ра́дъ своїхъ безталáннихъ ді́токъ. Бáтеньку мій рідний....

Запла́кала я гі́рко й упáла самá несвоя на зéмлю. Привели́ мене до-дóму. Насі́лу стáмилась я де леж́у, самá не памя́таю, якъ и що бу́ло. Нездúжала я днівъ зо три, по́ки прийшла́ до се́бе. Пі́сля цё́го, такъ мині́ я́кось чу́дно ста́ло: за щó не візьму́сь — зъ рукъ па́да. Напа́ла на мене тóга такá, нáче не передъ добрóмъ; се́рце мое віщу́вало мині́ горе, та не чу́ла я ёго віщу́вання и запропáстила на ві́к свою голо́воньку.

X.

Передь вѣчкомъ заходять до мене дівчата. Поседіли трóхи у хаті, та й кажутъ мині:

— Стѣшко, підемо зъ нами на юлицю гулять.

Я була не хотіла йти, та дівки пристали — підемо, та й підемо.

Що робитимеш? треба йти. Наділа я спідницю нову, косу випустила, квітками голову прибрала, зъ підківками черевіки наділа и пійшла зъ ними. Вийшли ми на юлицю. Заспівали дівки пісень, а я идѹ собі мовчки, а луна такъ и розлігається по селу, одъ пісень дівочькихъ.

Юлиця збиралась біля царини, недалечко Кóсого хати. Прийшли ми; тамъ уже були інші дівки, — огонь клали. Не стамились, якъ и парубки підійшли. Свое такі, а все неначе мині чужі. Сóромно мині, що то у дворі жилá, ні одної душі живої не бачила.

Міжъ усіма парубками бувъ одинъ парубокъ — гáрний такий, що й не сказати: високій, та прямій якъ тополя, на все село парубокъ. Не вперли усі й добрий-вечеръ дати, якъ вінъ и підсівъ до мене.

— Чи ти не-забула мене, Стéхо?

— Ні, — кажу.

— А пам'ятаєшъ, якъ колись гуляли умісті.

— Пам'ятаю, — кажу.

А самій сóромно такъ, що й Бóже!...

Балакали ми довго. Вінъ усе коло мене: куді я йду и вінъ слідомъ. Стáну я сь кімъ на колісці колихаться, вінъ або мене прогонить зъ коліска, або у-двохъ колишемося. Колишемося, а вінъ дивитця на мене, очей не зводить. Розійшлися світомъ. Вінъ проводивъ мене до самої хати....

— Надобра нічъ, — каже.

— Спасібі, и вамъ тежъ.

— А зáвтра вийдешъ гуляти?

— Не знаю; може, не вийду, — кажу.

— Чóму, Стéхо? виходъ. Тобі, може, не вподобалась на́ша гульня?

Я пúрхнула у хату и тільки зачу́ла:

— Виходъ, серце, виходъ. Я самъ за тобою прийду, умісті підемо!...

XI.

Про панський двір'я я й забула; и не показувалась би туди, — усе бъ гуляла, та пісні співала, хочъ и мало їхъ знаю. Вірвалась пташка зъ не-

волі, — усё забўла; забўла и пана свого, тільки паню молоду не забўла, бо то не пані була у мене!...

Цілу ніч щось верзлось міні уві сні: то Хроль приснитця, що зновъ изю мнѣ сидіть, то дівчата снітця. Устала я нерано; невістка и братъ пійшли на панщину, тільки свекрўха зосталась у хаті, та небожата.

Прийшла міні на думку юлиця, прийшовъ на думку й Хроль. Дѣ то вінъ, — думую: — може на панщині музолі патирає собі; а вже то певне, що забўвъ про вчорашню гульню.

Незабаромъ и день пройшовъ. Братъ и невістка съ панщини прийшли. Пригнали вже й череду зъ лісу. Кажу я невістці:

— Дай, — кажу, — сестричко, я за тебе пійдў корівку подою, бо ти, — кажу, — утомилась на панщині, оддишъ трѣхи.

— Добре, тільки чи з'умієшъ доіть, ніколи се діло не робивши?

— З'умію.

Та й пійшла. Вийшла изъ сінєць, а Хроль на-зустрічъ.

— Здорова, Стѣхо. Пійдемо на юлицю!

— Ніколи, — кажу: трѣба уцѣратця трѣхи. Ось заразъ пійдў коріву доіть, потімъ...

— Хибѣ нікому у васъ, окремъ тебе?

— Невістка не здўжає—на панщині булѣ; та й міні самій трѣба за-помогти імъ якъ-небудь.

— Ти й не пійдешъ?

— Ні, ні, — кажу: — опісля трѣхи, прийду.

— Ну, и я тутъ підождў тебе, щобъ разомъ пійти намъ.

— Идіть, коли хочете, самі: я й сама знайдў дорѣгу.

Дою я коріву, та й думую собі: чогѣ це вінъ пристає до мене? може справді хоче за себе узять?.. Ні, у насъ такъ не роблять, що разъ подививсь, заразъ и до шлюбу... Хибѣ боітця, щобъ не поїхала я скоро?—та ні, не съ тією вінъ думкою.

Подоіла я коріву, несў молоко, а вінъ все стоїть на тімъ самімъ місці, де я ёго покинула: нахмўривсь и дивитця якось сумно у зѣмлю; потімъ зиркнувъ на мене, та й каже:

— Ну, заразъ пійдемо на юлицю?

— Ще рано, — кажу:—трѣба повечѣрять.

Ввійшла я у хату, а дівки вже прийшли за мною, не дали й повечѣрять—заразъ и повели. Хроль зновъ до мене пристає. Музику панявъ и пійшли ми туди, де учѣра гуляли.

Зновъ не отстає відъ мене Хроль, наче приворожений: я зъ імъ и колишусь и танцюю и базікаю.

XII.

Зосталося мині днівъ три ще жить у селі своїмъ; не хотілось, дуже не хотілось їхать, віділя, а тутъ ще й Хроль причепивсь. Якъ вийду на юлицю, вінъ заразъ и вродитця. Першъ добре поводився, а потімъ и жартуватъ ставъ.

Якъ пристане, не одібешься—поцілує. Спочатку соромно було якось, а потімъ и сама бъ поцілувала:—такъ вінъ уподобавсь. Не хотілось, кажу, кидать села, кидать брата, небожаточокъ, Хрола не хотіла бъ кидать, та що робитимешъ? — невбля.

Сижу я у хаті біля вікна, куделю пряду, та співую собі.

Седіла, седіла, та й надумалась навідатця до будинка панського. Прихожу—старá пані мині на-зустрічъ.

— Що, Стéхо? може прискучило тобі у насъ у селі, що сюді прийшла?

— Ні, кажу: прийшла одвідать молодіхъ панівъ и панічика свого.

— Ну, скажи, Стéшко, скажи щіру правду; вийдемъ у кладову, такъ скажи—якъ живуть наші молоді?

— Спасіоі Бóгові, нічого такого нема міжъ їми.

Заплакала старá, гірко заплакала.

— Не хочешъ ти мині казать щіроі правди: погано вони живуть, я бачу.

Ще гіршъ заплакала, ажъ менé жаль узявъ, и у самоі навернулись слези. Розказала я їй усю правду, що панъ и цё и паню зневажає, а про мене й казать нічого!

— То-то, — каже пані: я заразъ примітила, що міжъ їми не все гараздъ. Вінъ и при мині кричавъ на дочку, не вважавъ на мою старість. Стéшко, голубочко, не обійль хоть ти паню на чужій сторóнці! такъ видно їй судилось! Догляджуи Васи́чку, — за се Богъ дасть тобі долю.

Гомоніли ми чи-мáло, потімъ поїшли у кімнати. Василéчокъ мині назустрічъ такъ и ки́нувсь на шію. Обнімає менé, цілує. Вийшла й пані молодá, — жовта, жовта. Я думала, що вона хочъ у матері поправитця, ажъ ні, зъ заплаканими очіма вийшла.

Цілий день б́ула я у кімнатахъ. Старá пані дала мині обідать відъ свого стола, дала й чаю. Зовсімъ старá змінилась: бувало, слізьми стéж-

ку змиваю; а теперъ усе до мене, трохи не цілує. Передъ вечоромъ пійшла я до брата. Тільки що ступила на порігъ, ажъ братъ и невістка до мене:

— Тебе не було, Стешко, а тутъ сваті приходили; — такъ зустріли мене братъ зъ невісткою.

Мене ажъ морозъ обнявъ; й не счулась, де й стою. У тихъ словахъ чудне щось чула, сказати не можна; тільки серце затхало, якъ не вискоче.

— Чого ти, Стешко, злякалась? озвалась невістка. — Чи ти знаєшъ, за когь сватать приходили?

— Не знаю, — тільки й промовила; а на думці заразъ ставъ мині Хроль.

— За Хрола. Вінъ паробіка добрий, роботящий, не будешъ горювати; ми вже й рушники заготовили про сей часъ для тебе.

Тільки-що вона проказала се, ажъ чую — сенешні двері рипнули и хтось у сінцяхъ хахикать почавъ.

Невістка кинулась сюди-туди; заслала стіль новою скатертинкою, хлібъ-сінь положила. Тихо стало у хаті. Усі посідали, сіла и я, а мене тільки дрижакі беруть, наче у лихоманці.

— Просимо у хату, — озвалась невістка.

Двері заскрипіли и ввійшли у хату Микита Омельчукъ и Исай Косий.

— Добрий-вечіръ, люде добрі, — озвались вони. — Добрий вечоръ и вамъ старі, и вамъ молодші, и тобі, Стехо.

— Спасибі! и вамъ тежъ, — озвались наші; а я мовчу, ажъ у горлі пересохло.

Потімъ Омельчукъ и каже:

— Ми за діломъ прийшли до васъ, люде добрі.

— А яке-жъ діло маєте, люде добрі? — каже невістка.

— Та ось, бачите: до насъ чутка така дійшла, що у васъ є крамъ, а у насъ є купецъ: чи не оддастє ви намъ свій крамъ нашому купцю?

— А якій же вашъ купецъ? зновъ питає невістка.

— А може чули Хрола Анищенка?

Невістка до мене озвалась. Я у слєзи. Радились, радились, а скінчилось тимъ, що рушники подавали.

XIII.

На другий день пійшла я зъ молодімъ своїмъ до напівъ. Енераль мій визвірівсь:

— Не хочу, та й не хочу.

Пані кинулась до ёго. Старá тежъ почала́ благáти, насíлу вже по-звóливъ обвiнчáтись. Одложíли поiздъ свiй на чотiрi днi. Хрóла мо-гó назнáчили у лакéi до пáна, а я зостáлась на старiмъ мiсцi, бiля пáни. У недiлю пiйшли до шлюбу. Пiсля вiнця зáразъ зъ корова́ємъ до панiвъ. Панъ п'яний бувъ. Лéментъ такий пiднявъ, розходивсь — трохи не по-бiвъ.

— Якъ ти смiла,—ка́же,—обвiнчáтьця безъ мого спрóсу? Чи я тобі позовóливъ, чи щó? Вонъ зъ моiхъ очéй!... У кáторгу завдáмъ васъ!..

Заплакала я гiрко, и дню сёму не рáда.

Пáни моi почала́ кричáть на нёго.

— Якъ тобі не грiхъ? Чи боiєся ти Бóга? Подивiсь, щó ти рóбишь. Ти жъ самъ iмъ позовóливъ обвiнчáтьця.

Пiшли пáни у хáту, а я зъ молодiмъ за ворóта. Музiка грае, дiвки свiвають, а минi не до пiсень. Усе весiлля попсувавъ...

Продавъ Хро́лъ свою худóбу. Зiбра́ли яку ко́шiйку и поiхали сь па-на́ми.

XIV.

Чогó вже минi не доставáлось вiдъ пáна, а якъ вiйшла за́мiжъ—ще гiршъ достаéтьця. Першъ, якъ пáни почне́, бу́ло, благáть, вiнъ и за-мо́вкне, а тепе́рь и панi не заступáютьця: слóва сказа́ть боiтъця, — бо зáразъ побьё.

— Ти не смiй,—ка́же,— дýра, за сiхъ лéжнiвъ заступáтьця. Вони ворогi на́шi: у лóжцi бъ утопи́ли насъ, коли́бъ iхъ во́ля!

Пáни мовчiть, та слёзи ронить.

Бува́е, Ва́ся пiдбежiть, вiнъ и ёго за чýба, та й отки́не геть. Намъ тiльки й поко́ю, коли́ нема́ пáна у госпóдi. Тiхо, смiрно, нема́ лéменту, нема́ плачу́, а приiде панъ, и зновъ пiйшла́ фiща.

Жáль було минi Хрóла мого. Зав'язáла я ёму бiдному́ очi. Не розка-зáла ёму нiчогó сёгó передъ вiнцемъ, не зхотiвъ би вiнъ йти у цю сiбiрь, не зав'язавъ би свої́ лiта́ молодiй, якъ тепе́рь вья́лить; ёму ще бiльшъ доставáлось нiжъ минi.

Приiхавъ разъ панъ зъ гостéй (у гóродi бувъ) дýже перáно; вже тре́йтi пiвни переспiвáli. Жда́ли ми ёго довго, пáни й ка́же намъ:

— Ляга́ймо спатъ; вiдно вже панъ не приiде сёгóднi.

Лягáли ми спатъ, а на теi часъ и панъ приiхавъ. Стукавъ вiнъ, сту-

кавъ у двѣри, поки добудівсь нась, а ми крішко позасинали — первий сонъ. Хроль прокінувсь, розбудівь мене. Я засвітила світло. Одягся Хроль и побігъ очиниць двѣри. Я тежъ побігла паню будиць.

Розбудила я паню, ажъ чѣмо крикъ такий піднявъ панъ, що й... Заразъ прибігъ у спальню, та до пані:

— Якъ вони сміли такъ робить, — показує на нась. — Се бунтъ, — каже: — п ти видно зъ їми проті мене йдешъ. Вонъ зъ мого дому!.. Пійшла до матері, — щобъ и ногá твою не бұла у моїмъ домі!..

Увесь двіръ розбудівъ. Васінька зекочивъ и почавъ кричати, ажъ посинівъ бідний. Пані у слѣзи.

— Що ти робишь, — каже пані: — подумай ти? Чого ти такъ кричишь? Гріхъ тобі!...

Панъ причепивсь до Хрола; першъ кричавъ на нѣго, а потімъ и битъ почавъ. Пані почала его оборонять. Панъ ще більше розсѣрдивсь.

— А, — каже, — ти за ёго заступаєся! Добре, — каже, — тепѣрь я бачу, що и ти проті мене йдешъ. Добре, добре!...

Що у нась плачѹ було! — лѣдве, лѣдве угомонивсь панъ и лігъ спати уже зовсімъ у день.

Пані вже й ми не лягали. Я грубу затопила для самовару, Хроль тежъ діло знайшовъ собі, не вгзѣмили якъ и опівдня. Пізно уставъ панъ, не виходивъ зъ свого кабинѣту цілий день. Паню на очи не пускає до себе. Самъ и чай пивъ, и обідъ туди носіли, — не хотівъ умісті й обідать.

XV.

Скільки днівъ пройшло, а панъ не виходить зъ свого кабинѣту, и паню якъ собі не пускає. Якъ Хроль піїде до нѣго, вінъ и почне:

— Я тобі, мерзавецъ, не забуду сѣго, ти мене знатимешъ.

Разъ казавъ, що й у москалі одласть Хрола. Пані плаче та й плаче. У дворі стало якось сѹмно. У кімнатахъ тиша така, неіначе-бъ душі живіи нема; слова боялись промовити одинъ другому. Пані плакала, плакала, та й злягла въ постіль відъ плачѹ.

Вже я думала, чи не зроблено такъ зъ їмъ, бо часто на капость такъ роблять, хочъ и ворогівъ у пані не бұло — усі її любіли. Ударилась я разъ до ворожки. Ворожила вона мині, ворожила, — все не помагає. Я свяченою водою кімнати кропила, непочатої води подаравъ умиватьця Хроль пану, — а все нема добра.

Такъ пройшло днівъ зъ дѣсятокъ. Надумавсь панъ поїхати у городъ. Отъ, думаемо, проїздитця, та й дурь спаде зъ нѣго, хочъ трόхи у дворі стане по-людськи. Велїв панъ запрагати коней. Не попрощавсь и зъ панною, поїхавъ неначе-бъ ворогъ який. И зъ Василечкомъ не попрощався.

XVI.

Пані почала прочінувати, ість якъ слідъ, и по хазійству проїдетця. Повеселійшало и у дворі трόхи. Василечокъ почавъ бігати, якъ и першъ бігавъ, и все поїшло.

Не було пана днівъ зо три. Ми кожну нічъ сторожили ёго, щобъ зновъ такої халени не лучилось, якъ першъ було. Оце Хроль засне, а я не сплю; потімъ я ляжу, а Хроль на-сторожі. И въ день стережемó. Якъ тільки зачүємо дзвонóкъ, заразъ усі й думаемо, що панъ їде; дзвонóкъ все ближче й ближче дзвеніть, покажеться трóйка, мине нашъ двіръ—и відъ сёрця одлигне, неначе-бъ лихо минуло.

На трейтій день усі зачүли дзвонóкъ такъ опівдній. Хроль ходить по-нурій и каже мині:

— Охъ, Стешечко, тяжко мині, чогось сёрце мое бьётця — біду віщє. Чүе відно, що панъ не зъ доброю думкою їде до насъ. Розлучите вінь насъ на-віки: хваливсь у москалі менє одлатъ.

Дзвонóкъ дзвиніть, а сёрце мое бьётця, якъ не вискочить. Усі стали біля віконъ. Дивимось, чи не проїде лихо, ажъ ні: сёрце правду казало—нашъ бувъ дзвонóкъ. Їде панъ, а зъ паномъ ще два чоловіки сидятъ.

Піліхала наша трóйка підъ рундүкъ. Увійшовъ панъ у хату, а ті два чоловіки зостались на дворі. Пані вийшла до пана, прогнавъ її панъ відъ себе. Хролові давъ приказъ, щобъ ще запрягли трóйку коней, и щобъ вінь нікуди не відлучавсь, — зъ імъ поїде. Війшовъ Хроль відъ пана блідий, блідий и каже мині:

— Прощай, Стешко, на-віки прощай. Мòже ніколи не побачимось. Панъ везє менє у москалі.

Поцілувавъ вінь менє, кріпко поцілувавъ. Покотілись слєзи. Я почала кричати, рвать на собі волóсся, трόхи не стерялась. Побігла пані, почүвши це; побігла й я до пана. Кинулась я передъ імъ навкóлишки, молила, благала; а панъ мовчавъ неначе-бъ не до нѣго касалось.

Коні підїхали підъ рундүкъ. Війшовъ мовчки панъ, сівъ у тарантасъ, на візъ звелїв сїсти Хролу и тїмъ двомъ чоловікамъ.

Повєзли мого Хрола, мою втіху, мій таланъ!..

XVII.

Що було плачу після Хрола, и — Бóже мій милостивий!.. я плачу, и пані зо мною плаче.

При́хавъ панъ на другий день и сказавъ намъ, що Хролъ пійшовъ вже у Москву на службу.

— Ти, — ка́же на мене, — коли хочешъ, зоставайсь житъ у насъ, а не хочешъ, то йди куди хочешъ.

Хотіла я одходитъ, — пані не пускає.

— Не кидай, — ка́же, — Стешко, хочъ ти мене. Пійдешъ відъ насъ — ні сь кимъ мині буде тугу одвести, нікому буде щірого слова промовити. Жаль мині стало паню, а тутъ и Вася приставъ — хлипає бідненький, за слізьми й слова не промовить.

Подумала, подумала, та й зосталась у пані. Куди жъ було и йти мині? у брата семья велика, а достатку немає; до Хрола йти, — де жъ ёго знайти тепёръ? далеко пійшовъ; у чужімъ краю нічого не дознаєся, а тутъ я тогді и не сама була: Павлика свого посіла.

Панъ присмирівъ трохи, — помирівсь зъ паннєю, а все-такі — якъ вірогъ який: промовить слово, та й замовкне.

Місяцівъ черезъ два, якъ-разъ на Пречісту, пославъ мині Богъ Павлика. Немá мого Хрола, нікому втішатись дитиною: тільки мати безталанна втішається, а батько й не бачивъ свого синочка!

XVIII.

Краще стало мині житъ, а все-такі, якъ згадаю Хрола, то хотъ би заразъ у землю ляглі; а тутъ горе: я — вільна, а синокъ мій, единчикъ, — кріпакъ!..

Почавъ підростать мій Павликъ. Якъ гляну на нёго, заразъ згадаю Хрола. Павликъ и похóдивъ на нёго; такий же чорнявенький якъ батько.

Усі любіли Павлика, — не любивъ тільки панъ ёго. Разъ, не було менє у кімнатахъ, — на горóдчику грядки копала, — чогось панъ розсердивсь, — а Павликъ, звісно — малє, підіовзъ до нёго, та за чобіть и хапавъ: — якъ пхне ёго панъ, Павликъ такъ и покотівсь не живий — не мёртвий...

Після сєго случая, скільки вже разъ збиралась я покинути панівъ, —

дакъ синка не пускають зо мною: безъ нѣго якъ и йти? мале—то забьють ёго, занівичать. Хочъ би й пані доглядала за нимъ, та все-такі чужѣ око. Посумую—посумую, а тамъ забуду усѣ и зостанусь...

Геть-туди, й Вася вірієсь. Щасливеньке було дитятко! було, якъ пійдемъ у ліс по губи, ніхто не знайде ні одного, а вінъ знайде. Щасливе було!..

XIX.

Не вгадала я, якъ літа мої молодії пройшли, не вгадала якъ и сивий волосъ почавъ вкидатись, якъ и Павликъ мій підрієсь. Васю одвезли у Полтаву, у москалі готівить. Гірко плакавъ Вася прощаючись зъ нами: везуть ёго, малого, відъ батька-неньки, покидає и рідне село, и рідну хату, — а що ще тамъ знайде?

Якъ випровадили Васю зъ дому, сѣмно якоесь у хаті стало. Було, вінъ бігає и звеселєє будінокъ, а теперъ тиша така: якъ у-день, то ще нічого, а якъ прийде вѣчір, то ажъ сумно; а у-ночі, то ще сумнійшъ. Чули ми неразъ, якъ домовикъ по кімнатахъ ходить, — зовсімъ мо' чоловікъ; проїдетця по хаті, — зачипить що, воно й упаде на зємлю; дивисся вранці —що-небудь и лежить на мосту. А у-день—дятель почавъ тугу наводити на сѣрце, — все стугонить надъ вікномъ. Усі догадались, що виживає когось-небудь зъ дому, — не знали тільки когось. Сільцѣ ставили, — не попадаєтця, —видно, справді не відъ себѣ вінъ літавъ, не відъ себѣ віщувавъ.

Скоро після Васінихъ провѣдъ, занедужала пані. Вже й лікарі приїздили зъ горада кільки разъ, — не встає вона зъ ліжка. Вісохла якъ скіпка: лице біле-біле, а на щокахъ краска такъ и грає, наче у молоді.

Не довго й смѣрти дожидала.... А при пам'яті умирала пані, — гомоніла, поки душа її святі не пішла на небо. Насъ усіхъ поблагословила; Васіньці своїму зоставила золотий хрещикъ, що сама на шії носіла. Усѣ спомінала про Васю, — съ тимъ и очи запліщила.

Передъ паніною смѣрттю и панъ одумавсь, — ласкавий ставъ, все сєдить біля неї, и воді їй подаєть, и укріє її. Плакавъ вінъ, якъ дитина, становивсь на вкѣлішки — просивъ у пані, щобъ простіла ёму тяжкій гріхъ ёго передъ нею. Самъ догадавъсь, що її зъ світу звівъ, — самъ уже бачить—та не верне. Оце вдаритця кулаками у груди и упаде передъ панею....

Днівъ за два до смерті панії, и панъ занедужавъ — гарячка зробилась. Відно, такъ Господь давъ, що не допустивъ ёго й попрощатьця зъ панею.

XX.

Якъ умерла пані, зовсімъ не тей панъ ставъ. Ходить мовчки по будинку, зідхає, часомъ плаче; ходивъ на могилу коженъ день; бувало, якъ піде у-ранці, цілєнькій день и просєдить тамъ, нічого не ївши.

Далій панъ повесєлішавъ трохи. Гості почали наvertатьця до насъ. Було, — при панії, — хай їй земля широмъ, — коли-не-коли на вернетця хто; а тепєрь инші й днюють и ночують. Часомъ назбираєтця гостей повєнь двіръ, гуляють, пьють, пісні сивають. Забувъ панъ свою тугу; забувъ панію покійну....

Одного разу, привозить панъ изъ гóрода якусь дівчину, та й каже на насъ:

— Слұхайте її: се ваша пані.

Намъ чўдно було я́кось слұхати її: бо якъ же це вінъ такъ скоро оженився? Ніхтó ї віри не хотівъ ять. У насъ була у дворі Ганна, — дзїгатака́я, що хоть щó—зара́зъ розвідає; розвідала вона що вони й невинчани.

Почалá ця пані усімъ ору́дувати, а далі й крича́ть на насъ. Не стєрпіла я я́кось, та й кажú їй:

— Цить, — кажу, — бо й сама́ така́ якъ и ми! не вели́ка пані! Знаємо хто ти. Відки́ль прийшла́, туди́ й пийдешъ.

Якъ напáла вона на мене, такъ и Гóсподи!... печé, та й печé.

— Я, — каже на мене, —зъ ко́дломъ твоїмъ зведú тебе́: не будешъ гúбу конилить, москóвко прокля́та!...

Зара́зъ до пана. Нагóродила́ тамъ тако́го, що й неперекáжешъ.

Панъ повіривъ їй и напáвся на мене. Плакала я, плакала та й пийшла́ у найми. Пáвлика одвєла́ до старі́хъ панівъ, тамъ покійнула, — а сама́ то у óдного, то у дрúгого наймаюсь. Назбирала́ трохи грошей, усé для свогó Пáвлика...

Дáвно вже я ёго не бáчила, мóже й не побáчу більшъ; зайшла́ далéко, — а тутъ и здоровье, и лїта́ вже не ті, що бу́ли — лéдве нóги тягаю... А про Хрóла й чўтки нема́є. Живъ вінъ, здоровъ вінъ — не знаю. Першъ листі́ славъ до мене, а вже гóдивъ зъ п'ять ні óдного не бáчила. Нема́ й Пáвлика біля́ мене. Сама́ я о́дино́ка зостáлась. Гірко

жить у людѣй, а ще гірше якъ не знаєшъ, хто мої рѹки згórне, хто очі закрийє, хто поховáє.

Лѹчче бѣ мати менє малєнькою вѣ криницї втопи́ла, нїжѣ такє жит-те цїлий вїкѣ якъ моє....

Д а н и ї л о .

Київъ.

22 Лютого 1862 року,

**ЗАМѢЧАТЕЛЬНЫЕ ВАРИАНТЫ УКРАИНСКИХЪ
ИСТОРИЧЕСКИХЪ ПѢСЕНЪ.**

VI.

Ой батьку жъ нашъ, панъ Кошовий,
Якъ поїдешъ на столицю,
Попроси Царицю,
Чи не оддасть того степу
По прежню гряницю?

Ой у суботу у полудні
Москва наступила,
А въ неділю до східъ сонця
Лагері розбила.

Кинувсь Москаль по куріняхъ
Запасъ отбрати,——

Руйнували церкви й доми,
Стали брати свічі....
Оставайся жъ, панъ Отаманъ,
Съ писарями въ Січі!

Васюринський кзаченько
На меду гуляє,
А ми батька Кошового
За милость благаємъ...

Хоть не станемъ зъ палашами,
Станемъ зъ кулаками:
Нехай наша слава пройде
Поміжъ козаками!

Тече річка невеличка,
Обливає кручі:
Ой заплакавъ панъ Кошовий
Відъ Цариці йдучи.

Чорна хмара наступає —
Либонь дощикъ буде:
Вже жъ нашого Запорожжя
До віку не буде!

Бо Цариця — мати наша,
Напустиъ напустила:
Славне військо Запорозьке
Та й занапастила.

*(Записана въ Кобеляцькімъ повіті Андр.
Прирою).*

VII.

Ой жалуютьця хлопці,
Що насъ обіждають:
Булі дали зѣмлю,
Та й назадъ одбѣрають!

Дарувавъ царь зѣмлю
Одъ Дністра та до Богу,
А все гриницею
По Бендерську дорóгу.

Ой станьмо ми, миле братця,
Помолімося Богу:
Чи не дасть намъ Господь Богъ
Та щасливу дорóгу.

Ой прийшли до Дунаю
 Та у голосъ гукну́ли,
 Ой напьяли паруси́
 Та й за Дунай махнули.

Ой зірнули Чорномóрці,
 Ой зірнули, зірнули,
 Напьяли парусá, напьяли парусá
 Та й за Дунай махну́ли.

Прийшли до Тураса
 Та й вклонилися низько:
 »Ой дай же намъ зéмлю
 »Та й коло грáниці близько.«

— Якъ будете, хлопці,
 Міні вірно служіти,
 То дамъ я вамъ землю
 Та по-прежньому жити.

Дарую вамъ землю,
 Ще й обидва лимани,
 Ловіть, хлопці, рибу
 Та справляйте жупани. — —

»Ой раді бъ ми, пане,
 Та и рибу ловити,
 Коли нізя за Ляшками
 На Вкраїні прожити. —

(Записавъ на Сухімъ-Ташлику, Бобриньцького повіту Херсонської губ., Мих. Григ. Щербакъ).

НА-СПОМИНЪ

(П. П. Чубинському).

Ой пригадай, мїлий брате,
На чужїй чужинї,
Якъ жили ми, працювали
На рїдній Вкраїні;
Якъ збиралася бідота
До твоєї хати,
Щобъ спочити після праці,
Зъ журби заспівати,
Щобъ забути на годину
Те лихо тяжкее,
Ой що сұшить-вьялить серце,
Серце молодее, —
Ой що болїть душá наша,
Не має спочїну

Веселий часъ! — стояло літо
И зеленївъ той гай густїй,
И красувалось тее жїто
На рїдній нїві золотїй.
Пройшла порá — на рїднімъ полі
Зелене жїто одцвіло,
Одкрасувалось и до-дóлу
Колóссямъ пóвнимъ полягло;
И гай осїпався — у гаю
Пожóвкле лїстя шелестїть
И въ твоїй хатї, въ тому раю
Мовъ у могїлі все мовчїть

Ой збирáлася бідота,
 Гуляла-співáла
 Зъ журби́, зъ ли́ха, по́ки до́ля
 Лиха́я спітка́ла
 Тебе́, дру́же незабу́тний,
 Мій коха́ний бра́те!
 Ой не прійде вже бідота
 До твоє́ї ха́ти;
 Не зійдетця, не зберетця
 И не заспíває
 Тíху пісню, щó намъ сéрце
 Сумне́ розважа́є.
 Щóжъ робити, вірний дру́же?
 Бúдемъ пра́вди жда́ти,
 По́ки зъ не́ба завіта́є
 До на́шої ха́ти...
 Сúмно, те́мво! тільки-жъ гля́не
 Коли́сь зъ не́ба со́нце
 Вь на́шу ха́ту убо́гую,
 Вь розбі́те віко́нце.

2-й день грудня 1862 р.,
 у Кнiві.

Миколо́йчикъ Білоко́питий.